

- 1.
- 3.
- 6.
- 8.
- 10.
- 13.

**ПРАВО НА РЕЗУЛЬТАТИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ
ЯК ОБЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ**
**THE RIGHT FOR RESULTS OF CREATIVE ACTIVITIES AND INTELLECTUAL PROPERTY
AS THE OBJECTS OF CONSTITUTIONAL REGULATION**

Бочарова Н.В.,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена теоретичному аналізу конституційних прав на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність. Визначаються їх особливості як об'єктів конституційного регулювання.

Ключові слова: право на результати творчої діяльності, інтелектуальна власність, об'єкти конституційного права, права людини, свобода творчості.

Статья посвящена теоретическому анализу конституционных прав на результаты творческой деятельности и интеллектуальную собственность. Определяются их особенности как объектов конституционного регулирования.

Ключевые слова: право на результаты творческой деятельности, интеллектуальная собственность, объекты конституционного права, права человека, свобода творчества.

The article is devoted to the theoretical analysis of the right of creative activity's results and intellectual property. The author analysis their specificity as the objects of constitutional regulation.

Key words: the right of creative activity's results, intellectual property, the objects of constitutional regulation, the rights of man, the freedom of creativity.

Постановка проблеми. Формування інформаційно-го суспільства і новітні технології обумовили зростання значущості інтелектуальної праці для людства, а отже, і проблем правової охорони результатів творчої діяльності. Новітні конституції багатьох країн містять положення, пов'язані з визначенням конституційних засад творчої та інтелектуальної праці і охороною їх об'єктивованих результатів у вигляді інтелектуальної власності. Однак можна констатувати, що у вітчизняній і зарубіжній юриспруденції досі не сформульована конституційно-правова доктрина, яка б забезпечила теоретичні підвалини розвитку законодавства про творчу діяльність, право на її результати та інтелектуальну власність. Відсутність конституційної доктрини і відповідних положень загальної теорії прав людини призвело до виникнення методологічної плутанини і правової невизначеності стосовно цілого ряду проблем, пов'язаних з розумінням сутності і юридичної природи права на результати творчої діяльності інтелектуальної власності як об'єктів конституційного регулювання.

Стан дослідження. У загальній теорії права проблема визначення юридичної природи об'єктів правових відносин залишається дискусійною. Це стосується і галузевих юридичних наук, в тому числі і конституційного права. Відомий фахівець з теорії права О.Ф. Скакун зазначає, що об'єкти правовідносин – це матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки. Вона розрізняє такі види об'єктів правовідносин: 1) предмети матеріального світу: речі, цінності, майно тощо; 2) послуги виробничого і невиробничого характеру; 3) продукція духовного й інтелектуального характеру; 4) особисті немайнові блага [1, с. 396-397]. В українській Юридичній енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка визначено, що об'єкт права – це матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких виникають правовідносини. До них, зокрема, належать речі, гроші, цінні папери та інше майно, а також майнові права: роботи і послуги; інформація; нематеріальні особисті блага (честь і гідність людини, її свобода і недоторканність тощо); продукти духовної творчості та права інтелектуальної власності; поведінка і дії юридичних і фізичних осіб тощо. Види й обсяг матеріальних і нематеріальних благ, що становлять об'єкт права, визначаються законодавцем і закріплюються у законах та інших нормативно-правових актах [2, т. 4, с. 212-213].

Як ми бачимо, в обох випадках дооб'єктів права віднесені «продукція духовного й інтелектуального характеру» та «особисті немайнові блага», а також «продукти духовної творчості та права інтелектуальної власності» і «нематеріальні особисті блага».

У науці конституційного права немає одностайної точки зору і загальноприйнятої класифікації об'єктів конституційного регулювання. Окремі автори взагалі вважають, що конституційно – правові відносини не мають свого об'єкта. Але в останні роки посилилась увага вчених-конституціоналістів до цієї категорії, прикладом чого є положення робіт В.Ф. Фрицького та В.Ф. Погорілка.

Так, О.Ф. Фрицький під об'єктами конституційно-правових відносин розуміє певні дії, особисті, соціальні

або державні блага, які безпосередньо задовольняють інтереси і потреби суб'єктів цих відносин і з приводу яких їх учасники вступають у ці відносини і здійснюють свої суб'єктивні конституційні права і обов'язки. Такі блага можуть бути матеріальними й нематеріальними, серед них, зокрема, є «речі та інші майнові й духовні блага (власність, засоби виробництва, предмети споживання, гроші, цінні папери, податки, збори, інтелектуальна власність, наукові і літературні твори, образотворче мистецтво тощо)» [3, с. 39].

На думку В.Ф. Погорілка, об'єкти конституційного права доцільно класифікувати насамперед за основними інститутами конституційного права, які опосередковують ці об'єкти [4]. Серед сучасної системи конституційно-правових інститутів вчений, зокрема, виділяє «інститут громадянства, прав, свобод і обов'язків людини і громадянина», тобто інститут конституційно-правового статусу людини. Основними об'єктами цього інституту серед інших є: громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні і екологічні права і свободи людини та громадянина. Економічні права людини і громадянина охоплюють, у свою чергу, такі види об'єктів конституційного регулювання: право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Культурні права і свободи людини і громадянина включають в якості об'єктів: право на освіту; свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності; право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Слід погодитися з думкою білоруського дослідника М.Ф. Чудакова, що питання про об'єкти конституційного права є досить складним для юридичної науки, оскільки навіть видатні теоретики, говорячи про них, визначають ці об'єкти досить умовно, оскільки об'єкти конституційного права часто є неосяжними, не піддаються дефініції, але, водночас вони є доволі реальними [5, с. 28].

До таких реальних об'єктів конституційного регулювання відносяться, на нашу думку, право на результати творчої діяльності та інтелектуальна власність. Тому метою даної статті є детальний теоретичний аналіз цих явищ з точки зору конституційного права.

Право на результати творчої діяльності тісно пов'язане зі свободою творчості як елементом конституційної системи прав і свобод людини.

Природа творчості має два аспекти: 1) персоніцентристський – творчість є реалізацією здібностей суб'єкта творчої праці, 2) соціоцентристський – творчість виступає як діяльність людини, результатом якої є суспільно значущий продукт. Таким чином, свобода творчості у конституційному праві позиціонується у двох сенсах: 1) як прояв індивідуальності, унікальності і автономії людини, 2) як принцип духовних основ конституційного ладу – один із життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави. Це означає, що при яскраво вираженій творчій установці у індивіда його активність націлена на самовираження [6, с. 514-520]. Однак результатом такої активності можуть бути соціально значущі цінності в духовній або економічній сферах. Так, наприклад, визнані суспільством і дер-

жавою авторські права розповсюджуються на наукові, літературні, драматичні, музичні, хореографічні, фотографічні, аудіовізуальні твори, твори архітектури, образотворчого і прикладного мистецтва, комп'ютерні програми, бази даних.

Деякі вчені-юристи не бачать серйозних юридичних відмінностей між правами і свободами людини [7]. Вони вважають, що принципових відмінностей у соціальному і юридичному сенсі між правами і свободами не існує. Наприклад, О.А. Лукашова висловлює думку, що за юридичною природою та системою гарантій права і свободи, по суті, ідентичні. Термін «свобода», на її погляд, лише підкреслює більш широкі можливості індивідуального вибору, не вказуючи конкретного результату, а термін «право» визначає більш конкретні дії. У зв'язку з цим поняття «свобода творчості» і «право на свободу творчості» ототожнюються [8].

У той же час в окремих дослідженнях з конституційного права (наприклад, роботах С.А. Авак'яна [9]) вказується на більш широке змістовне і юридичне значення поняття «свобода», яке включає й інші конституційні значення цього терміну, перш за все, визначення індивідуальної автономії особи і способів її соціалізації.

Французький вчений Ф. Люшер дав визначення «свободи особи» як «право індивіда вести належний спосіб життя» [10, с.89]. Таким чином, права людини знаходяться у прямому зв'язку зі свободою особи, оскільки її як фактичний стан не можна відривати від юридичних прав і обов'язків, але разом з цим свободу неможна ототожнювати тільки з правами. У Конституціях поняття «свобода» вживається не тільки як поняття, аналогічне терміну «суб'єктивне право», але і як один із основних принципів конституційного устрою, а також загальний світоглядний принцип природного стану людини як найвищої цінності для держави.

На підставі цих аргументів ряд дослідників пропонують вважати поняття «свобода творчості» більш широким поняттям, ніж «право на свободу творчості» [11]. Ми погоджуємося з таким підходом. Дійсно, свобода творчості поряд з гарантованим державою правом створювати літературні, художні і інші твори, проводити наукові дослідження, займатися винахідництвом, сценічною діяльністю, проголошує загальний принцип функціонування духовно-культурних відносин, недопущення ідеологічного диктату, контролю і цензури з боку держави, її невтручання у творчий процес та ідеологічну різноманітність. Російські дослідники Т.Я. Хабрієва та В.Є. Чіркин пишуть про важливу роль свободи творчості в системі конституційних основ духовного життя суспільства [12, с. 222-223].

Таким чином, констатуємо, що поняття «свобода творчості» може виступати і як принцип духовно-культурного життя демократичного суспільства, і як суб'єктивне право на творчу діяльність. Саме в останньому значенні воно використовується у даній дисертаційній роботі. Ми розглядаємо свободу творчості як право кожного самостійно, без втручання держави або інших осіб створювати твори мистецтва, науки, літератури, винаходи, займатися творчою діяльністю в інших областях. У цій свободі знаходить втілення соціальна цінність розумової праці, гідність вченого, творчого працівника. Свобода наукової, технічної, художньої творчості припускає право кожного безперешкодної участі у наукових дослідженнях, розвитку літератури і мистецтва, винахідницької і раціоналізаторської діяльності.

Конституційна свобода творчості людини, як гарантована державою можливість, включає такі елементи:

- вибір займатися творчістю чи ні;
- вибір виду творчості, способу участі в ньому, форми організації творчого процесу;

- право розвивати творчі здібності;
- право на державну підтримку творчої діяльності;
- право розпоряджатися результатами творчої праці;
- право захищати свободу творчості і результати творчої праці.

Перші три елементи свободи творчості, власне кажучи, не піддаються правовому регулюванню, оскільки охоплюють творчий процес, який базується на внутрішньому досвіді індивіда і заснований на саморегуляції. Гарантована у конституціях свобода творчості означає створення умов для використання цієї свободи, перш за все, конституційним встановленням законної охорони інтелектуальної власності, яка виступає вже як самостійний об'єкт конституційного регулювання.

Державна підтримка і охорона результатів творчої діяльності є серйозним стимулом для творчості. Здібності і бажання творити складають особливу якість людини – креативність. Людина-творець і креативний клас людей є зараз вирішальною силою економіки знань. Один із засобів заохочення креативності – захист результатів творчої праці і їх юридичної форми у вигляді інтелектуальної власності. Це найважливіший напрямок державної культурної, освітньої та інноваційної політики [13].

Міжнародною спільнотою визнано, що творчість є однією з рушійних сил сталого розвитку [14]. Тому завдання держав – всіляко заохочувати творчість, зокрема, за допомогою ефективною правовою охороною, яка, з одного боку, слугувала б забезпеченням авторів засобами для існування, а, з іншого боку, сприяла б розвитку культури і прогресу шляхом широкого розповсюдження творчих досягнень. У дослідженнях людського потенціалу акцентується, що чим більша частина людей бере участь у творчій праці, чим більше таких людей, тим вище якість розвитку суспільства і економіки. Недостатня увага стосовно захисту прав творців інтелектуальних продуктів веде до збитків матеріального, морального і політичного характеру [15].

Свобода творчості – це те право, без реалізації якого неможлива праця дослідника, винахідника, будь-якого іншого творчого працівника. Право на інтелектуальну власність покликано допомогти творчому працівнику, реалізуючи свої здібності, вкладаючи свою працю, отримати адекватний цим витратам прибуток і винагороду.

Свобода розпорядження результатами своєї творчої праці полягає у можливості самостійного визначення юридичної долі результату творчої діяльності. Вона також включає правомочність на захист порушених прав на результати творчої діяльності, в тому числі захист інтелектуальної власності. Саме ця логіка обумовила появу в сучасних конституціях поряд з проголошеним правом на результати творчої діяльності надання спеціальних гарантій захисту інтелектуальної власності.

Результат творчої діяльності як об'єкт відносин, що регулюються правом інтелектуальної власності, володіє такими властивостями:

- має нематеріальну природу;
- втілений в об'єктивній формі;
- передається за допомогою відтворення;
- володіє достатньою для правової охорони визначеністю;
- відноситься до такого різновиду інтелектуальної діяльності, яка має комерційну цінність.

Положення сучасних конституцій про захист інтелектуальної власності слугують підставою для введення широкого спектру заходів з посилення захисту прав творців інтелектуальних цінностей (авторів, виконавців, винахідників тощо). Такі заходи необхідні, коли результати творчої діяльності стають предметом постійно зростаючого ринкового обігу, оскільки у багатьох ви-

падках інтереси авторів можуть вступити у протиріччя, з одного боку, з потребами суспільства, зацікавленого у можливостях більш широкого і вільного використання створеного автором творчого результату, а, з іншого боку, з інтересами комерційних структур, яким автор у багатьох випадках передає права на своє творіння.

Конституційні гарантії на результати творчої діяльності вводять основоположний принцип всього сучасного законодавства про інтелектуальну власність – положення про те, що виключне право на результат інтелектуальної діяльності, створений творчою працею, первісно виникає у автора, а до інших осіб може переходити від автора тільки за договором або на інших підставах, встановлених законом.

Конституційні гарантії визначають і загальний концептуальний підхід до предмету права інтелектуальної власності, який можна було б визначити як особливі інтелектуальні правовідносини, тобто суспільні відносини, які визначають правовий статус особи як творця творчих результатів, а також права і обов'язки цієї особи, взаємовідносини з суспільством і державою з приводу творчих результатів, яким закон надає правове значення у якості результатів творчої діяльності.

Висновки. Оскільки конституційні норми впливають на учасників правовідносин шляхом встановлення їх статусу, можна зробити висновок, що правове регулювання

інтелектуальної власності, виходячи з конституційних настанов, в якості основоположного елементу включає забезпечення прав творчої особи і її захист. Вважаємо за доцільне з метою підвищення ефективності захисту особистих немайнових прав творців об'єктів права інтелектуальної власності відобразити у текстах спеціальних законів України (Закон «Про авторське право та суміжні права», Закон «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі», Закон «Про охорону прав на промислові зразки») конституційні положення щодо права на результати творчої діяльності, зафіксувавши, зокрема:

- право громадян, в тому числі авторів і інших представників інтелектуальної діяльності, на свободу літературної, художньої, технічної творчості;

- право на вільний вибір форм, способів, прийомів та змісту творчості;

- право на вільний доступ до наукових і науково-технічних досягнень, а також досягнень у сфері мистецтва і літератури;

- у конституційному тексті та текстах спеціальних законів з права інтелектуальної власності зробити наголос на необхідності не тільки захисту інтересів авторів, але і на можливості для суспільства мати доступ і користуватися інтелектуальними і творчими результатами з метою подальшого розвитку науки і технологічного прогресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998.
3. Фрицький Ф.О. Конституційне право України / Ф.О. Фрицький. – К.: Юрінком-Інтер, 2002. – 535 с.
4. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; М-во освіти і науки України, М-во юстиції України. – 2-ге вид., переробл. та доопрац. – К. : Всеукр. асоціація вид. «Правова єдність», 2010. – 432 с.
5. Чудаков М.Ф. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / М.Ф. Чудаков. – Минск : Харвест, 1998. – 690 с.
6. Хьелл Л., Зинглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение): пер. с англ. С.Меленевской и Д.Викторовой/ Л.Хьелл. – СПб: Питер, 2006. – 608 с.
7. Погребняк С. Право і свобода: загальнотеоретичні проблеми // Вісник АПрНУ.- 2006. – № 4.- С.35-48.
8. Права человека: Учебник для вузов / Отв. ред. чл.-корр. РАН, д-р юрид. наук Е.А. Лукашева. – М.: Норма, 2003. – 573 с.
9. Авакьян С.А. Конституционное право России: Учебный курс в 2-х т./ С.А.Авакьян. – М.: Юрист, 2010.
10. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности : Пер. с фр. С.В. Боботова, Д.И. Васильева / Ф.Люшер. – М.: Прогресс, 1993. – 383 с.
11. Шапорева Д. С. Конституционное право человека и гражданина на свободу творчества в современной России : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.02 – конституционное право ; муниципальное право.- Саратов, 2007. – 26 с.
12. Хабриева Т. Я., Чиркин, В. Е. Теория современной конституции / Т.Я. Хабриева. -М.:Норма,2005. -320 с.
13. Ступников, А. Г. Государственно-правовой механизм охраны права интеллектуальной собственности :Вопросы теории : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 – Теория и история права и государства ; История правовых учений /Науч. рук. В.С Афанасьев ; Академия управления МВД России. -М.,2001. -20 с.
14. Права человека как фактор стратегии устойчивого развития / Отв. ред. Е.А. Лукашева. М.: Юрист, 2000. – 320 с.
15. Тоффлер Е. Третья хвиля / Пер. з англ. А. Євси. – К.: Видавничий дім «Всесвіт», 2000. – 457 с. ; Тоффлер Е. Нова парадигма влади: Знання, багатство й сила/ Пер. з англ. Н.Бордукова. – Харків: Акта, 2003. – 688 с.